

Σε αναζήτηση μέτρου μεταξύ ελευθερίας και ασφάλειας*

Νίκος Φραγκάκης**

Στα *Σημεία στον Ευρωπαϊκό Χρόνο*, τη στήλη των σχολίων της ΕΕΕυρΔ όπου ο Δ. Ευρυγένης με το κομψό του ύφος τοποθετούσε ψηφίδες ευρωπαϊκής γνώσης για να προετοιμάσει αυτό που ο ίδιος είχε αποκαλέσει στο εισαγωγικό εκδοτικό σχόλιο του νέου τότε περιοδικού «το γνωστικό έδαφος του έλληνα νομικού», βρίσκουμε στο 3^ο τεύχος του 1981¹ ένα κομμάτι για την πρώτη διεθνή σύμβαση για την προστασία του ατόμου από κινδύνους της αυτόματης επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, του Συμβουλίου της Ευρώπης [αριθ. 108], του κειμένου που υπήρξε ο πρόδρομος αλλά και το σταθερό σημείο αναφοράς όλων των μεταγενέστερων ευρωπαϊκών και εθνικών ρυθμίσεων για το ζήτημα αυτό. Προδρομικό και το σχόλιο του Ευρυγένη που τελείωνε έτσι: «Ένας μετά τον άλλο, οι εθνικοί νομοθέτες των αναπτυγμένων κυρίως χωρών θεσπίζουν νομικό πλαίσιο για το κυρίαρχο στην εποχή μας φαινόμενο της διεισδύσεως σ' όλους τους τομείς του κοινωνικού βίου του ηλεκτρονικού υπολογιστή και της ηλεκτρονικής επεξεργασίας δεδομένων. Είναι καιρός και ο ελληνικός δικαιοπαραγωγικός μηχανισμός να κινηθεί προς την κατεύθυνση αυτή».

Όσο κι αν μιλούσε κανείς εκείνη την εποχή για «κυρίαρχο φαινόμενο», ήταν πολύ δύσκολο να μαντέψει σε ποιο βαθμό – όχι χρόνο με το χρόνο αλλά κυριολεκτικά μέρα με τη μέρα – τα ηλεκτρονικά μέσα, ο υπολογιστής μα και η κινητή τηλεφωνία και το διαδίκτυο και αναρίθμητες άλλες εφαρμογές, θα άλλαζαν ριζικά την καθημερινή ζωή και ειδικότερα, σε ό,τι μας αφορά απόψε, την αντίληψη για τα προσωπικά δεδομένα ως στοιχείου της ιδιωτικότητας και της τελευταίας ως κεντρικής παραμέτρου στην στάθμιση ελευθερίας και ασφάλειας.

* Διάλεξη της σειράς «Τιμή Δημητρίου Ευρυγένη» που πραγματοποιήθηκε στο αμφιθέατρο «Δ. Ευρυγένης» του Κέντρου Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου, στη Θεσσαλονίκη, την 22 Μαΐου 2009. Στο κείμενο της ομιλίας έγιναν ορισμένες συμπληρώσεις και προστέθηκαν υποσημειώσεις.

** Δικηγόρος, Πρόεδρος του Ελληνικού Κέντρου Ευρωπαϊκών Μελετών και Ερευνών (ΕΚΕΜΕ).

¹ ΕΕΕυρΔ 3 :1981. 789-791.

Άλλοτε, ήταν πολύ πιο εύκολο να υπερασπίζεται κανείς την ιδιωτικότητα του, το περίφημο «δικαίωμα να σε αφήνουν μόνο». Τότε, «το σπίτι μου ήταν το κάστρο μου» και η ανάλογη νομική προστασία δεν αντιμετώπιζε τις τωρινές τεχνολογικές δυνατότητες παραβίασης του προσωπικού μας «χώρου», ακόμα και όταν αυτός συνέπιπτε με δημόσιο – όταν βρισκόμαστε σε δρόμους, πλατείες, πάρκα, θέατρα, μουσεία. Σήμερα αυτός ο χώρος είναι άχωρος, αδιαχώρητος, στενόχωρος. Είναι και εικονικός, αφού αποτελείται όχι μόνον από τον φυσικό τόπο στον οποίο βρισκόμαστε αλλά και από προσωπικές πληροφορίες, ψηφιακές ή ψηφιοποιήσιμες, δεκτικές συλλογής, αρχειοθέτησης και, γενικά, επεξεργασίας σε πραγματικό χρόνο οπουδήποτε στη γη. Χώρος απεριόριστος και συνάμα ασφυκτικός. Ασφυκτικός, γιατί κράτος και ιδιώτες τον απειλούν συνεχώς με παραβιάσεις όχι μόνον εξ ορισμού «εχθρικές» αλλά και πολλές που συστηματικά εμφανίζονται ως δήθεν φίλιες, ταγμένες για την ασφάλεια μας².

Το δικαίωμα κάθε ατόμου στην ελευθερία και την προσωπική ασφάλεια συνυπάρχει και συμπλέκεται σε αδιάσπαστο τρίπτυχο με το δικαίωμα στη ζωή, που καθιέρωσε η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, εδώ και 60 χρόνια. Πρόσφατα το ζεύγμα των εκ πρώτης όψεως ανταγωνιστικών αξιών της ελευθερίας και της ασφάλειας ως συνυφασμένων δικαιωμάτων εμφανίζεται με ρηματική λιτότητα (αν και όχι με κανονιστική πληρότητα) στην πρώτη διάταξη του κεφαλαίου 2 (Ελευθερίες) του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων [ΧΘΔ] της ΕΕ, εκείνη του άρθρου 6: *Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια*. Διάταξη που αντιστοιχεί με το πρώτο εδάφιο της πρώτης παραγράφου του άρθρου 5 της ΕΣΔΑ. Στην Σύμβαση όμως έπονται οι εκτενείς ρυθμίσεις του υπόλοιπου άρθρου 5 που εξειδικεύουν την κανονιστική του εμβέλεια σε τρόπο που να κατοχυρώνεται η προσωπική ασφάλεια του πολίτη όταν απειλείται η ελευθερία του από την κρατική εξουσία³. Έτσι η απόλαυση της προσωπικής

² Βλ. Ν. Φραγκάκη «Τα όρια μεταξύ ελευθερίας και ασφάλειας, δημόσιου και ιδιωτικού», εισαγωγή στο αφιέρωμα στην Ιδιωτικότητα, *Βήμα Ιδεών*, τεύχος 10 –Φεβρουάριος 2008, σ. 12.

³ Βλ. Jacobs & White *The European Convention on Human Rights*, 4th Ed. (2006) OUP, σ. 122 επ.

ελευθερίας εξασφαλίζεται μέσω της προσωπικής ασφάλειας⁴. Ακολουθώντας πάλι το δρόμο που χάραξε η Οικουμενική Διακήρυξη (άρθρο 12) το *δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια* συμπληρώνεται στον Χάρτη από εκείνο του *σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής* (άρθρο 7) που καλύπτει την κατοικία και τις επικοινωνίες κάθε προσώπου – διάταξη ομοταγής εκείνης του άρθρου 8 ΕΣΔΑ με τη διαφορά ότι η αλληλογραφία (το κατεξοχήν μέσο επικοινωνίας των μέσων του 20^{ου} αιώνα) επεκτείνεται σήμερα σε κάθε μορφής επικοινωνία – και, στη συνέχεια, επακολουθεί η, άγνωστη στους συντάκτες της Οικουμενικής Διακήρυξης και της ΕΣΔΑ, *προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα* (άρθρο 8 ΧΘΔ) όπου η μεγαλύτερη κανονιστική ανάπτυξη είναι εμφανής στις παραγράφους 2 και 3 της διάταξης.

Υπερβαίνοντας στη σημερινή εποχή τον σκοπό των άρθρων 5 ΕΣΔΑ και 6 ΧΘΔ οδηγούμαστε σε μια ακόμα έννοια της ασφάλειας όπου προέχει η *ασφάλεια του κράτους* ως καίρια συνιστώσα του κυβερνάν, υπό διάφορες εκφάνσεις, οι κυριότερες από τις οποίες είναι εκείνες που συναπαρτίζουν και τον κύριο στόχο του οργανωτικού τρίπτυχου της Ευρωπαϊκής Ένωσης: *οικονομική ασφάλεια* (μέριμνα της Συνθήκης ΕΚ – πρώτο βάρθρο), *εξωτερική ασφάλεια* (ΚΕΠΠΑ, ΕΠΑΑ – δεύτερο βάρθρο της Συνθήκης ΕΕ) και *εσωτερική ασφάλεια* (χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, πρώην δικαιοσύνη και εσωτερικές υποθέσεις της Συνθήκης ΕΕ – τρίτο βάρθρο) που κυρίως μας απασχολεί εδώ⁵. Θα μπορούσε μάλιστα να μιλήσει κανείς για μια ολιστική έννοια *κοινωνικής ασφάλειας* ή *ασφάλειας της κοινωνίας* και από κινδύνους φυσικών καταστροφών, επιδημιών κλπ. Η κατοχύρωση της αξίας της ασφάλειας, υπό την έννοια αυτή, δεν είναι πλέον σύστοιχη με την ελευθερία όπως εκτέθηκε προηγουμένως. Αυτή η ασφάλεια εμφανίζεται να δικαιολογεί την απώλεια ενός τμήματος της προσωπικής ελευθερίας του πολίτη για να επέλθει το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα εξουσίας, δηλαδή η ίδια η εξασφάλιση του αγαθού της ασφάλειας που το κράτος στη συνέχεια (αντ)αποδίδει ως υπηρεσία γενικού συμφέροντος στα πρόσωπα. Η στάθμιση της απώλειας και

⁴ Βλ. Ν. Κουράκη «Ασφάλεια και ελευθερία: Τα μεταξύ τους στατικά και δυναμικά όρια» σε Σ. Περράκη (επιμ.) *Ο Χώρος Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα 2007, σ. 368.

⁵ Βλ. Ν. Σκανδάμη *Το παράδειγμα της Ευρωπαϊκής Διακυβέρνησης*, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα 2006, σ. 191 επ.

του οφέλους πρέπει να οδηγεί στην, με το μικρότερο κόστος και την μεγαλύτερη διασφάλιση για το κάθε ένα από τα δύο, εξισορρόπηση των αντιπαρατιθέμενων δικαιωμάτων. Υπό την ίδια έννοια δεν είναι παράδοξο η ασφάλεια της ελευθερίας να καταλήγει ενδεχομένως σε περιορισμό της ίδιας της ελευθερίας⁶.

Προσοχή, όμως: Η επιδίωξη μιας απόλυτα ασφαλούς κοινωνίας θα αλλοιώσει τον φιλελεύθερο χαρακτήρα της την ίδια της κοινωνίας, αφού φαίνεται πως ό,τι προστίθεται στην ασφάλεια αφαιρείται από την ελευθερία και ό,τι δεν αφαιρείται από την ελευθερία αφαιρείται από την ασφάλεια⁷. Άλλωστε η σχετικότητα των δύο εννοιών είναι προφανής, όχι μόνο γιατί απόλυτη ασφάλεια ή απόλυτη ελευθερία δεν υπάρχουν ως κοινωνικά εννοιολογικά μεγέθη αλλά κυρίως γιατί η απόδοσή τους ως όρων σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο γίνεται πάντοτε συγκριτικά (και συνεπώς σχετικά) με προηγούμενη κατάσταση του ίδιου κοινωνικού χώρου⁸. Η σχετικότητα αυτή οδηγεί στην παραδοχή ότι ζούμε – εκόντες-άκοντες – σε μια «κοινωνία της διακινδύνευσης» (risk society) που μεταβάλλει το κράτος σε «κράτος διαχείρισης κινδύνων», δηλαδή διαχείρισης μικρότερων ή μεγαλύτερων κρίσεων⁹, προκειμένου να προσφέρει στους πολίτες την προσωπική ασφάλεια που δικαιούνται. Όπως έχει εύστοχα παρατηρηθεί, «οι κοινωνίες της διακινδύνευσης είναι κοινωνίες της ελευθερίας, των ελεύθερων επικίνδυνων επιλογών των μελών τους. [...] Σε αυτή τη διαπλοκή ελευθερίας-δημοκρατίας-ασφάλειας βρίσκεται και το 'σχιζοφρενικό' στοιχείο της κοινωνίας της διακινδύνευσης»¹⁰.

Οι συλλογισμοί αυτοί ισχύουν εδώ και μερικές δεκαετίες, αλλά τα γεγονότα της 11.9.2001 σηματοδότησαν υπό το φάσμα της διεθνούς τρομοκρατίας μια βίαιη ριζική τομή στην αντίστιξη ελευθερίας και ασφάλειας

⁶ Βλ. Ν. Σκανδάμη ο.π., σ. 203.

⁷ Βλ. Ι. Μανωλεδάκη «Ασφάλεια Κράτους ή Ελευθερία;» σε Α. Μανιτάκη & Α. Τάκη (επιμ.) *Τρομοκρατία και Δικαιώματα*, Σαββάλας 2004, σ. 23 επ.

⁸ Μανωλεδάκης ο.π., σ. 24 και 26.

⁹ Βλ. και Ευ. Βενιζέλου «Η σχέση δημοκρατίας, κράτους δικαίου και ασφάλειας ως πρόβλημα κυριαρχίας και άρα πολιτικής – το παράδειγμα της ολυμπιακής ασφάλειας» σε Χ. Ανθόπουλου, Ξ.Ι. Κοντιάδη, Θ. Παπαθεοδώρου (επιμ.) *Ασφάλεια και Δικαιώματα στην Κοινωνία της Διακινδύνευσης*, εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλα 2005, σ. 39.

¹⁰ Βλ. Ι. Μανωλεδάκη «Κοινωνία της διακινδύνευσης: μεταξύ ασφάλειας και ελευθερίας» σε Χ. Ανθόπουλου, Ξ.Ι. Κοντιάδη, Θ. Παπαθεοδώρου (επιμ.) *Ασφάλεια και Δικαιώματα στην Κοινωνία της Διακινδύνευσης*, εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλα 2005, σ. 185-186.

που οδηγεί (έχει ήδη οδηγήσει...) σε γενικευμένη αντιτρομοκρατική υστερία με θύμα την προσωπική ελευθερία και γενικότερα τα δικαιώματα του ανθρώπου. Ας σημειωθεί προκαταρκτικά ότι, υπό οποιεσδήποτε συνθήκες, τα δικαιώματα του ανθρώπου υπάρχουν για να χαλιναγωγούν τη διακριτική εξουσία των κρατών, γεγονός που θέτει επιτακτικά την ανάγκη οριοθέτησης μεταξύ *στοχευμένων αντιτρομοκρατικών κυρώσεων και στοχευμένων αντιτρομοκρατικών παραβιάσεων της ελευθερίας του προσώπου*¹¹. Οριοθέτηση ευκατὰ για την αποφυγή, στον 21^ο αιώνα, περιπτώσεων που το υποκείμενο-κατηγορούμενος, καταλήγει μερικές φορές να στερείται ολοκληρωτικά κάθε δικαίωμα υπεράσπισης¹². Του κατηγορούμενου τα δικαιώματα, στο ίδιο μέτρο με εκείνα της μεγάλης πλειοψηφίας των ανύποπτων ανθρώπων, οφείλει να προστατεύει η έννομη τάξη στο κράτος δικαίου. Το μέτρο, εν προκειμένω, υπαγορεύεται από τις δεύτερες παραγράφους των άρθρων 8-11 ΕΣΔΑ που επιτρέπουν περιορισμούς ατομικών δικαιωμάτων υπό την προϋπόθεση ότι προβλέπονται από το νόμο και είναι αναγκαίοι σε μια δημοκρατική κοινωνία για την επίτευξη των σκοπών του νόμου. Η νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου έχει διαπλάσει την πρόσθετη αξίωση ο κρίσιμος περιορισμός να είναι όχι μόνον αναγκαίος αλλά και ανάλογος με τον επιδιωκόμενο σκοπό, δηλαδή με την κοινωνική ανάγκη που υπαγορεύει τον περιορισμό. Η ζητούμενη αναλογία αποτελεί το εξαγόμενο της στάθμισης δύο αντίρροπων συμφερόντων: από τη μια του ατομικού για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και από την άλλη του γενικού συμφέροντος¹³.

¹¹ Βλ. Nikos Frangakis "In quest of Balance between Data Protection and Security in Times of Terrorism" Εισαγωγική ομιλία στο Συνέδριο Security v. Privacy, που οργάνωσαν οι TransEuropean Policy Studies Association (TEPSA) και το ΕΚΕΜΕ στις 11 Φεβρουαρίου 2009 στις Βρυξέλλες (Fondation Universitaire).

¹² Χαρακτηριστικό είναι το σκεπτικό του Ανώτατου Δικαστηρίου των ΗΠΑ στην απόφαση για την υπόθεση Hamdan: "*there is a basis to presume that the procedures employed during Hamdan's trial will violate the law: He will be, and indeed already has been, [...] excluded from his own trial*" Hamdan v. Rumsfeld, secretary of Defense, et al. 548 U.S.-2006 (29/6/2006). Οι υπογραμμίσεις είναι του Δικαστηρίου.

¹³ Βλ. Α. Τζαννετή «Ζητήματα εφαρμογής της αρχής της αναλογικότητας στην ΕΣΔΑ» σε Λ. Κοτσαλή & Γ. Τριανταφύλλου (επιμ.) *Ανθρώπινα Δικαιώματα και Ποινικό Δίκαιο*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα 2007, σ. 220 και την εκεί νομολογία του ΕΔΔΑ.

Στην διαπλοκή και την διαπάλη της ιδιωτικότητας ως έκφρασης προσωπικής ελευθερίας, με την ασφάλεια, είναι εμφανής και επίμονη η προσπάθεια της κάθε κρατικής εξουσίας να περιορίσει μέχρις ολοκληρωτικής αναιρέσεως την ανεξαρτησία του ιδιωτικού απορρήτου. Το δικαίωμα στην ασφάλεια, όμως, δεν δίνει στους φορείς του τη δυνατότητα να προσδιορίσουν οι ίδιοι ποιες πραγματικές συνθήκες είναι αναγκαίες για τη απόλαυσή του και δεν απαλλάσσει κανέναν από την υποχρέωση τήρησης των προνοιών για την προστασία του συνόλου των ατομικών ελευθεριών.

Η θυσία της ελευθερίας προκειμένου, υποτίθεται, να διαφυλαχθεί η ασφάλεια, ισοδυναμεί με αναχώρηση από το συνταγματικό κράτος προς την κατεύθυνση του αυταρχισμού, δηλαδή προς την εν δυνάμει απεριόριστη κλιμάκωση της βίας. *Το ζητούμενο είναι η επίτευξη της ασφάλειας όχι σε βάρος της ελευθερίας αλλά μέσα στο πλαίσιο της ελευθερίας.* Η απόλυτη ασφάλεια δεν είναι κατορθωτή χωρίς την κατάφωρη παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Γι' αυτό οι αρχές της αναλογικότητας, της αναγκαιότητας και της προσφορότητας πρέπει να λαμβάνονται πάντοτε υπόψη σε τρόπο ώστε η δημόσια ασφάλεια να επιτυγχάνεται στο πλαίσιο της ελευθερίας και όχι εις βάρος αυτής.

Ιδιωτικός βίος ή ιδιωτική σφαίρα ή, μονολεκτικά, ιδιωτικότητα; Ο κοινοτικός δικαστής επιλέγει να αποδίδει *the right to privacy / le droit à la vie privée* στα ελληνικά με την περίφραση *δικαίωμα στο ιδιωτικό απόρρητο*¹⁴. Με κάθε ορολογική εκδοχή εννοείται, πάντως, όχι μόνον ο αυστηρά προσωπικός χώρος κάθε ατόμου στη μοναξιά του, εκεί που δεν υπάρχει επικοινωνία, αλλά το πλέγμα των σχέσεων και ενεργειών του προσώπου, χωρίς συνάρτηση με φυσικό τόπο (όπως η κατοικία) που λόγω της φύσης τους (αντικειμενικό στοιχείο) ή των προθέσεων του φορέα τους (υποκειμενικό στοιχείο) δεν έχουν δημόσιο χαρακτήρα¹⁵.

¹⁴ ΔΕΚ 16.12.2008 στην υποθ. C-73/07 *Tietosuojavalvuttettu κατά Sataunnan Markkinaporssi Oy, Satamedia Oy*, σκέψεις 52, 55, 56.

¹⁵ Βλ. Π. Δόνου «Ιδιωτικός βίος και προσωπικά δεδομένα» σε Μ. Τσαπόγα & Δ. Χριστόπουλου (επιμ.) *Τα Δικαιώματα στην Ελλάδα 1953-2003*, ΕΕΔΑ/Καστανιώτης 2004, σ. 361.

Η ιδιωτικότητα κατατάσσεται πλέον αυτοτελώς ανάμεσα στα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου. Αναδύεται ως «στοιχείο μιας νέας πλανητικής ιθαγένειας»¹⁶. Το δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων ενσωματώνει την *πληροφορική ιδιωτικότητα* που ο ΧΘΔ περιλαμβάνει ως αυτοτελές θεμελιώδες δικαίωμα¹⁷, όπως συμβαίνει και στο ελληνικό Σύνταγμα¹⁸. Αυτό βαίνει πέραν της παραδοσιακής αντίληψης της ιδιωτικής ζωής και επιβεβαιώνει το απόλυτο της προστασίας των προσωπικών πληροφοριών ως αδιαχώριστης έκφρασης της ελευθερίας και της οικογενειακής ζωής του καθένα¹⁹.

Αν μεταφερθούμε τώρα στο συνταγματικό πεδίο, παρατηρούμε ότι το Σύνταγμά μας δεν προβαίνει σε αξιολογική ιεράρχηση των δικαιωμάτων μεταξύ τους ή με τα υπόλοιπα συνταγματικά έννομα αγαθά ούτε προκύπτει κάτι τέτοιο ερμηνευτικά. Σε περίπτωση σύγκρουσης δύο ή περισσότερων δικαιωμάτων ή έννομων αγαθών δεν κατισχύει το ένα του άλλου, ώστε η εφαρμογή του ενός να οδηγήσει στον αποκλεισμό ή παραμερισμό του άλλου. Αντιθέτως, επιδιώκεται εκτίμηση της *in concreto* εφαρμογής και δίνεται «προβάδισμα» στο ένα δικαίωμα, χωρίς εντούτοις να θίγεται ο πυρήνας του άλλου. Επιδιώκεται ουσιαστικά πρακτική εναρμόνιση και συνάμα ταυτόχρονη εφαρμογή στο μέγιστο δυνατό βαθμό των αντικρουόμενων, πλην όμως ισόκυρων, δικαιωμάτων.

Η προστασία του ατόμου από τη συλλογή και επεξεργασία των προσωπικού χαρακτήρα δεδομένων του, συνιστά ειδικότερη έκφανση, αφενός του σεβασμού και της προστασίας της αξίας του ανθρώπου – στοιχείων που αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας κατά το άρθρ. 2 παρ. 1 – και, αφετέρου, της καταρχήν ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας του

¹⁶ Βλ. Stefano Rodotà "A Constitution for the Internet" στο *The Federalist Debate*, February 2006, p. 13: '[...] freedom of access, freedom of usage, the right to knowledge, respect for privacy, recognition of new public goods'. Βλ. Επίσης την Διακήρυξη του Montreux "The protection of personal data and privacy in a globalised world: a universal right respecting diversities", που υιοθέτησε η 27^η Διεθνής Διάσκεψη των Αρχών Προστασίας (14-16 Σεπτεμβρίου 2005).

¹⁷ Άρθρο 8 ΧΘΔ.

¹⁸ Βλ. Άρθρο 9Α του Συντάγματος, όπως αναθεωρήθηκε το 2001.

¹⁹ Βλ. Άρθρο 8 ΕΣΔΑ.

ατόμου και της συμμετοχής του στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, κατά τους ορισμούς του άρθρ. 5 παρ. 1. Αυτό ισχύει κατεξοχήν μετά τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001, οπότε εισήχθη η νέα διάταξη του άρθρ. 9Α, η οποία θεσπίζει ότι *«καθένας έχει δικαίωμα προστασίας από τη συλλογή, επεξεργασία και χρήση, ιδίως με ηλεκτρονικά μέσα, των προσωπικών του δεδομένων, όπως νόμος ορίζει. Η προστασία των προσωπικών δεδομένων διασφαλίζεται από ανεξάρτητη αρχή [...]»*. Η προστασία αυτή, ως επέκταση της προστασίας της ιδιωτικότητας, στοιχειοθετεί το δικαίωμα του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού ως τη δυνατότητα του ατόμου να αποφασίζει μόνο του για την αποκάλυψη και τη χρήση των προσωπικών πληροφοριών που το αφορούν και, κατ' επέκταση, να γνωρίζει, να παρακολουθεί και να ελέγχει ποιος και για ποιο σκοπό τις συλλέγει και τις διατηρεί. Η συνταγματική «επιφύλαξη υπέρ του νόμου» στο άρθρο 9Α προϋποθέτει ότι κάθε κρατική ή δημόσια εν γένει επέμβαση βρίσκει έρεισμα στο νόμο, ο οποίος πρέπει να εξειδικεύει επαρκώς το πεδίο και το εύρος της κρατικής ή δημόσιας γενικά δραστηριότητας, τα αρμόδια όργανα εκτέλεσής της και τις εγγυήσεις στα υποκείμενα προσωπικών δεδομένων προκειμένου να μπορούν να προστατεύσουν τον πυρήνα του δικαιώματός τους.

Την αντίληψη ότι η συνταγματική προστασία των προσωπικών δεδομένων αποσκοπεί στο σεβασμό της προσωπικής ζωής δεν συμμερίζονται όλοι οι ερμηνευτές. Ο Σ. Ματθίας, με αφορμή την υπόθεση των καμερών στην οποία θα επανέλθουμε στη συνέχεια, υποστηρίζει ότι το Σύνταγμα δεν είχε λόγο να αναγάγει σε ατομικό δικαίωμα την προστασία της ιδιωτικότητας. Αυτή προστατεύεται από το κοινό αστικό δίκαιο, από το άρθρο 57 ΑΚ. Η προστασία από τη συλλογή, επεξεργασία και χρήση των προσωπικών δεδομένων είναι κάτι πολύ διαφορετικό. Είναι διασφάλιση μιας θεμελιακής πτυχής της ελευθερίας των πολιτών. Είναι προστασία από το φακέλωμα. Τυχόν συγκατάθεση του υποκειμένου, με δημόσια λ.χ. εμφάνιση, δεν παίζει ρόλο. Διότι παραίτηση από τα ατομικά δικαιώματα δεν επιτρέπεται και είναι ανίσχυρη. Δεν μπορώ να παραιτηθώ από το status μου ως πολίτη, από το απόρρητο της επικοινωνίας μου, από το ιδιωτικό μου άσυλο, από τη θρησκευτική μου ελευθερία, από την ελευθερία μου έκφρασης, από την

έννομη προστασία μου και γενικά από τις εγγυήσεις, που το Σύνταγμα κατοχυρώνει ως συστατικά της αξίας μου ως Ανθρώπου. Δήλωσή μου: «φακελώστε με», δεν ισχύει. Δήλωσή μου: «επιτρέπω τη συλλογή, επεξεργασία και χρήση των προσωπικών εκείνων στοιχείων που με μεταβάλλουν σε ύποπτο, σε παρακολουθούμενο», είναι άκυρη. Γι' αυτό η δημόσια εμφάνισή μου, είτε κατά τη διάρκεια περιπάτου στο Ζάππειο είτε σε διαδήλωση δεν παρέχει στην αστυνομία την εξουσία να με παρακολουθεί και να συλλέγει στοιχεία, για το πού συχνάζω, ποιους συναναστρέφομαι, τι εφημερίδα διαβάζω, σε ποιες εκδηλώσεις συμμετέχω κ.λπ.

Η δυσχέρεια να κατανοήσουμε εμείς, οι «υπεράνω ανάγκης» και «ανώτεροι υποψίας», την ιδιαίτερη φύση της προστασίας αυτής οφείλεται ίσως στην κοινωνική μας εξασφάλιση, συνεχίζει ο Μαθίας. Η συνταγματική όμως διάταξη αφορά, όπως ρητά το ορίζει, τον «καθένα». Κανείς δεν επιτρέπεται να θεωρείται a priori ύποπτος και να βιντεοσκοπείται από την αστυνομία χωρίς να συντρέχει συγκεκριμένος λόγος. Ούτε είναι ανεκτό, σε μια πραγματική δημοκρατία, η «επανάπαυση» των μεν να καταλήγει σε προληπτικό φακέλωμα των άλλων. Η διαφορά φαίνεται μικρή. Ωστόσο είναι κεφαλαιώδης. Χωρίζει το δημοκρατικό από το αστυνομικό κράτος.

Έχει επισημανθεί στην κλασική απόφαση του γερμανικού Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου της 15.12.1983²⁰, ότι η απεριόριστη δυνατότητα συλλογής και επεξεργασίας των πληροφοριών δεν προσβάλλει μόνο τις δυνατότητες ανάπτυξης της προσωπικότητας του ατόμου αλλά και το γενικό συμφέρον, διότι η αυτονομία του ατόμου αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση λειτουργίας μιας ελεύθερης και δημοκρατικής κοινωνίας. Όποιος, δε, δεν είναι σε θέση να γνωρίζει αν αποκλίνουσες συμπεριφορές καταγράφονται και καταχωρούνται μόνιμα, θα επιδιώξει να αποφύγει κάθε δραστηριότητα αυτού του είδους. Αν, δηλαδή, κάποιος πιθανολογεί ότι η συμμετοχή του σε μια συνάθροιση ή διαδήλωση καταγράφεται από μια κρατική υπηρεσία και γι' αυτό ανησυχεί για ενδεχόμενες συνέπειες, είναι δυνατό να παραιτηθεί από την άσκηση ατομικών δικαιωμάτων του. Για τη λειτουργία όμως μιας ελεύθερης και δημοκρατικής κοινωνίας είναι αναγκαία όχι μόνο η κατοχύρωση ενός

²⁰ BVerfGE 65, 1/44. Βλ. Ι. Ιγγλεζάκη *Ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα*, Εκδ. Σάκκουλα 2003, σ. 51-55.

δικαιώματος με κοινωνική διάσταση αλλά και η προτροπή νόμιμης άσκησης του. Γι' αυτό η τάση θωράκισης της ιδιωτικότητας προκύπτει όχι ως άρνηση της κοινωνικότητας αλλά ως αναγκαία συνθήκη της.

Η συνταγματική προστασία του ατόμου από την επεξεργασία προσωπικού χαρακτήρα δεδομένων του δεν είναι απόλυτη, όπως έχει ήδη σημειωθεί. Είναι δυνατό να τεθεί ζήτημα σύγκρουσής της με άλλα συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα και, συνεπώς, μετά από στάθμιση, περιορισμών της – ιδίως, για λόγους που αφορούν την δημόσια ασφάλεια. Επισημαίνεται ότι για τη στάθμιση των εκάστοτε συγκρουόμενων δικαιωμάτων και τον συνακόλουθο προσδιορισμό του εύρους της παρεχόμενης στο άτομο έννομης προστασίας, η διάταξη του άρθρ. 5 παρ. 1 Σ δεν πρέπει – κατά την ορθότερη ερμηνευτική εκδοχή – να λειτουργεί ως ένας γενικός περιορισμός των ατομικών δικαιωμάτων, όπως συχνά επιχειρείται. Σε κάθε περίπτωση απαιτείται μία τελολογική και συστηματική ερμηνεία των κρίσιμων συνταγματικών διατάξεων και, ιδίως, εκείνων του άρθρ. 25 Σ.

Η νομοθετική προστασία των προσωπικών δεδομένων προέκυψε στο ελληνικό δίκαιο ως υποχρέωση εναρμόνισης με κοινοτικές ρυθμίσεις. Το 1995 υιοθετήθηκε η οδηγία 95/46/ΕΚ ("η Οδηγία") σχετικά με την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και με την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών²¹ (βασιζόμενη στο προηγούμενο της Σύμβασης αριθ. 108 του Συμβουλίου της Ευρώπης της 28.1.1981 για την προστασία των προσώπων έναντι της αυτοματοποιημένης επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα). Η Οδηγία έχει ενσωματωθεί στα εθνικά δίκαια όλων των κρατών μελών (στην Ελλάδα με το Ν. 2472/1997) και αποτελεί τον διευρωπαϊκό νομικό κανόνα αναφοράς.

Σκοπός της Οδηγίας ήταν, από τη μία πλευρά η προσέγγιση των εθνικών νομοθεσιών των κρατών μελών, στο πεδίο της ΕΚ αλλά όχι και των δύο άλλων βάθρων της ΕΕ, ώστε να προσφέρουν ισοδύναμη προστασία προκειμένου να αρθούν τα εμπόδια στην ροή προσωπικών δεδομένων η

²¹ ΕπΕφ L 281 της 23.11.95.

οποία θεωρήθηκε ουσιώδης για την εγκαθίδρυση και τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς και από την άλλη, σκοπός ήταν η διασφάλιση ότι θα παρέχεται υψηλού επιπέδου προστασία στα προσωπικά δεδομένα και την ιδιωτικότητα ως θεμελιώδη δικαιώματα. Στα χρόνια που μεσολάβησαν από την έναρξη εφαρμογής της η Οδηγία έχει προσφέρει σημαντικά στην κατεύθυνση και των δύο σκοπών που προαναφέρθηκαν. Από το 1995, όμως, και με δεδομένο ότι το γνωστικό απόθεμα στο οποίο στηρίχτηκε η προετοιμασία της ανατρέχει στις αρχές εκείνης της δεκαετίας, σημειώνεται αδιάκοπα εκρηκτική ανάπτυξη των τεχνολογιών συλλογής και γενικότερα επεξεργασίας προσωπικών πληροφοριών οι οποίες ήδη κυκλοφορούν ευχερώς και εντατικά στο διαδίκτυο και με άλλα ηλεκτρονικά μέσα, τόσο για επιχειρηματικούς όσο και για προσωπικούς λόγους. Η οδηγία 97/66/EK μετέτρεψε τις αρχές της Οδηγίας του 1995 σε συγκεκριμένους κανόνες για τον τομέα των τηλεπικοινωνιών, για να εκσυγχρονισθεί στη συνέχεια με την οδηγία 2002/58/EK, σε τρόπο που να ανταποκρίνεται στις νεότερες εξελίξεις του τομέα στην αγορά και την τεχνολογία με παράλληλη διασφάλιση της προστασίας των δεδομένων.

Η «πληροφορική έκρηξη» θέτει αναπόφευκτα το ερώτημα αν η συνήθης, γεωγραφικά οριοθετημένη, νομοθεσία είναι σε θέση να αντεπεξέλθει πλήρως σε προκλήσεις που, ιδίως λόγω του διαδικτύου και της γενικευμένης διασυννοριακής διαβίβασης προς κάθε κατεύθυνση αδιακρίτως, την καθιστούν απρόσφορη όταν ο όγκος των διακινούμενων προσωπικών πληροφοριών και ο αριθμός των «χρηστών», οι οποίοι συχνά καταλήγει να είναι ταυτόχρονα υποκείμενα και υπεύθυνοι επεξεργασίας, έχουν ήδη προσλάβει ανεξέλεγκτες διαστάσεις. Η ανάγκη πρόληψης της τρομοκρατίας και του διεθνώς οργανωμένου εγκλήματος και ανάπτυξης του χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης οδήγησαν το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, κατά την υιοθέτηση του Προγράμματος της Χάγης το 2004, να δηλώσει ότι *«το γεγονός και μόνον ότι μια πληροφορία διασχίζει σύνορα δεν έχει πια σημασία»²².*

²² “Strengthening Freedom, Security and Justice in the European Union”, Annex I to the Conclusions of the Presidency, The Hague European Council, 4-5 November 2004 (doc. 14292/04).

Η προβληματικότητα της σημερινής ρύθμισης αντικατοπτρίζεται και στην έλλειψη, ορισμένες φορές, συναντίληψης ανάμεσα στις διάφορες εθνικές αρχές προστασίας και τα αντίστοιχα δικαιοδοτικά όργανα των ευρωπαϊκών κρατών. Η Συνθήκη της Λισαβόνας, οπότε τεθεί σε ισχύ, με την κατάργηση της διάκρισης Κοινοτικού και μη Κοινοτικών βάθρων της ΕΕ, θα προσφέρει την ευκαιρία για την υιοθέτηση ενός εκσυγχρονισμένου ενιαίου κειμένου για την συνολική προστασία των προσωπικών δεδομένων, περιλαμβανομένων των πτυχών που σήμερα αυτονομούνται λόγω της συνάφειας τους με την δημόσια τάξη, την εσωτερική και την διεθνή ασφάλεια, κάτι που θα ενοποιήσει επίσης τους κανόνες ελέγχου και εποπτείας αλλά και δικαστικής προστασίας, τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ενώ η ισότιμη προς τις διατάξεις των Συνθηκών ισχύ του ΧΘΔ θα τονώσει την και μέσω του τελευταίου αναγνώριση και προστασία των προσωπικών δεδομένων ως αυτοτελούς ατομικού δικαιώματος. Θα διασφαλισθεί έτσι μεγαλύτερη από σήμερα ασφάλεια δικαίου σε ευρωπαϊκό επίπεδο, στοιχείο συστατικό του κράτους δικαίου σε μια δημοκρατική κοινωνία. Εξ άλλου ο έλεγχος τήρησης της αρχής της αναλογικότητας και της ελεύθερης συγκατάθεσης του υποκειμένου είναι αναγκαία προϋπόθεση ελέγχου εφαρμογής της προστασίας δεδομένων. Εξ άλλου η αυξανόμενη προσπάθεια δημιουργίας ηλεκτρονικού ισοδύναμου των ανθρώπινων χαρακτηριστικών θα οδηγήσει σε νέους δείκτες ιδιωτικότητας στα πλαίσια μιας διαχείρισης της ταυτότητας (Identity Management) που θα προβάλλει στο μέλλον εικονική και θα έχει μικρή σχέση με ταυτοποίησιμο «φυσικό» πρόσωπο. Νέα χαρακτηριστικά ταυτότητας, προερχόμενα από τον εικονικό-ψηφιακό-ηλεκτρονικό κόσμο θα αποτελέσουν νέες παραμέτρους για την προσαρμογή του υφιστάμενου θεσμικού περιβάλλοντος.

Το επιδιώξιμο της προστασίας ενός δικαιώματος, με διοικητικά ή και δικαστικά μέσα, ταυτίζεται στα μάτια του υποκειμένου με την ίδια την ουσία του. Αυτό ισχύει και για τις προστατευόμενες εκφάνσεις της ιδιωτικότητας. Έτσι, όποιος παραβιάζει προσωπικά δεδομένα (συνήθως ο υπεύθυνος επεξεργασίας), πέρα από τις διοικητικές ή και ποινικές κυρώσεις στις οποίες υπόκειται, έχει ν' αντιμετωπίσει και τις αγώγιμες απαιτήσεις αποζημίωσης του

θιγόμενου. Γεννώνται για το λόγο αυτό διαφορές διοικητικής φύσης ενώπιον των αρμόδιων αρχών προστασίας και στη συνέχεια ακυρωτικές δίκες στη διοικητική δικαιοσύνη και αγωγές ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων. Σε κάθε περίπτωση τέτοιες υποθέσεις μπορεί να φτάσουν μέσω προδικαστικής παραπομπής ή αίτησης ακύρωσης πράξης κοινοτικών οργάνων στο ΔΕΚ για την ερμηνεία του εφαρμοστέου κοινοτικού κανόνα²³ ή, μετά την εξάντληση των εθνικών ενδίκων μέσων, με ατομική προσφυγή στο ΕΔΔΑ συνήθως για προσβολή του άρθρου 8 ΕΣΔΑ²⁴.

Αξιομνημόνευτη είναι μια πρόσφατη απόφαση του ΕΔΔΑ που διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ από το ΗΒ διότι «[...] η καθολική και χωρίς διακρίσεις φύση της εξουσίας διατήρησης των δακτυλικών αποτυπωμάτων, των δειγμάτων γενετικού υλικού και του DNA προσώπων που θεωρήθηκαν ύποπτα αλλά δεν καταδικάστηκαν, [...], δεν επιτυγχάνει δίκαιη ισορροπία μεταξύ των ανταγωνιζόμενων δημόσιων και ιδιωτικών συμφερόντων και [το ΗΒ] υπερέβη εν προκειμένω κάθε αποδεκτό περιθώριο διακριτικής ευχέρειας. Συνεπώς η κρινόμενη διατήρηση [προσωπικών δεδομένων από την αστυνομία] συνιστά δυσανάλογη παρέμβαση στο δικαίωμα των προσφευγόντων για σεβασμό της ιδιωτικής ζωής και δεν μπορεί να θεωρηθεί αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία.»²⁵

²³ Βλ. τις αποφάσεις ΔΕΚ, υποθ. *Österreichischer Rundfunk v. Austria*, συνεκδικασθείσες υποθ. C-465/00 (*Rechnungshof v. ÖRF et al.*), C-138/01 και C-139/01 (*Christa Neukomm and Lauerermann v. ÖRF*) (προδικαστικές παραπομπές από τα αυστριακά *Verfassungsgerichtshof* and *Oberster Gerichtshof* αντίστοιχα), προτάσεις του γεν. εισαγγ. Tizzano της 14.11.2002 απόφαση της 20.5.2003, *Lindqvist v. Sweden*, υποθ. C-101/01 *Bodil Lindqvist v. Åklagarkammaren i Jönköping* (προδικαστική παραπομπή από το *Göta Hovrätt*) προτάσεις του γεν. εισαγγ. Tizzano της 19.9. 2002. Για ακύρωση πράξης κοινοτικών οργάνων βλ. αποφ. της 6.11.2003 Συλλ I-12971. στις συνεκδικασθείσες υποθ. C-317/04 και C-318/04 *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο υποστηριζόμενο από τον Ευρωπαϊκό Επόπτη Προσωπικών Δεδομένων κατά Συμβουλίου και Επιτροπής υποστηριζόμενων από το Η.Β.* 30.5.2006 για την υπόθεση PNR.

²⁴ *Peck v. the UK* (σχετικά με τα συστήματα CCTV), *Amann v. Switzerland* (παρακολούθηση τηλεφωνημάτων) and *Rotaru v. Romania* (φάκελοι μυστικών υπηρεσιών), *Copland v. the UK* αποφ. 3.4.2007 (προϋποθέσεις νομιμότητας επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων σύμφωνα με την ΕΣΔΑ).

²⁵ ΕΔΔΑ, απόφαση της 4.12.2008, *S. and Marper v. the UK*, παραγ. 125.

Η θεώρηση της έννοιας της ασφάλειας ως περιεχόμενου του δικαιώματος του ατόμου για παροχή έννομης προστασίας από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα είναι άμεση απόρροια του γεγονότος ότι η Οδηγία 95/46/EK – και, συνεπώς, ο νόμος που την ενσωματώνει στο εθνικό δίκαιο – αποβλέπει πρωτίστως στην προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, που το αφορούν. Η αντίληψη ότι η έννοια της ασφάλειας υπερβαίνει οπωσδήποτε το άτομο, προκειμένου να προστατέψει υπέρτερα έννομα αγαθά, όπως την Πολιτεία ως κρατική οντότητα, είναι βαθύτατα αντιδημοκρατική²⁶. Η ανάγκη εδραίωσης της ασφάλειας για την προστασία των υποκειμένων είναι αντικείμενο των διατάξεων του άρθρ. 10 του Ν. 2472/1997, που ορίζουν για το *Απόρρητο και ασφάλεια της επεξεργασίας*²⁷. Κάθε υποκείμενο έχει, λοιπόν, γνήσιο ατομικό δικαίωμα για την ασφαλή επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων, το οποίο αποτελεί ειδικότερη έκφανση τόσο της προστασίας έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων αυτών, όσο και της προστασίας της ανθρωπίνης αξίας του. Εξ άλλου διατάξεις σχετικές με την ασφάλεια των

²⁶ Βλ. Δ. Ζωγραφόπουλου, «Περιορισμοί και προσβολές Θεμελιωδών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων» εισήγηση στο Συνέδριο SAFIA Διεθνής Ασφάλεια στον 21^ο Αιώνα – Η πρόκληση και το κόστος, Αθήνα, 16/05/2007.

²⁷ Ν. 2472/1997, άρθρ. 10: «1. Η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα είναι απόρρητη. Διεξάγεται αποκλειστικά και μόνο από πρόσωπα που τελούν υπό τον έλεγχο του υπεύθυνου επεξεργασίας ή του εκτελούντος την επεξεργασία και μόνον κατ' εντολή του. 2. Για τη διεξαγωγή της επεξεργασίας ο υπεύθυνος επεξεργασίας οφείλει να επιλέγει πρόσωπα με αντίστοιχα επαγγελματικά προσόντα που παρέχουν επαρκείς εγγυήσεις από πλευράς τεχνικών γνώσεων και προσωπικής ακεραιότητας για την τήρηση του απορρήτου. 3. Ο υπεύθυνος επεξεργασίας οφείλει να λαμβάνει τα κατάλληλα οργανωτικά και τεχνικά μέτρα για την ασφάλεια των δεδομένων και την προστασία τους από τυχαία ή αθέμιτη καταστροφή, τυχαία απώλεια, αλλοίωση, απαγορευμένη διάδοση ή πρόσβαση και κάθε άλλη μορφή αθέμιτης επεξεργασίας. Αυτά τα μέτρα πρέπει να εξασφαλίζουν επίπεδο ασφαλείας ανάλογο προς τους κινδύνους που συνεπάγεται η επεξεργασία και η φύση των δεδομένων που είναι αντικείμενο της επεξεργασίας. Με την επιφύλαξη άλλων διατάξεων, η Αρχή παρέχει οδηγίες ή εκδίδει κανονιστικές πράξεις σύμφωνα με το άρθρο 19 παρ. 1 ι' για τη ρύθμιση θεμάτων σχετικά με τον βαθμό ασφαλείας των δεδομένων και των υπολογιστικών και επικοινωνιακών υποδομών, τα μέτρα ασφαλείας που είναι αναγκαίο να λαμβάνονται για κάθε κατηγορία και επεξεργασία δεδομένων, καθώς και για τη χρήση τεχνολογιών ενίσχυσης της ιδιωτικότητας. (...)». Εξ άλλου κάθε υπεύθυνος επεξεργασίας οφείλει να γνωστοποιεί και τα βασικά χαρακτηριστικά του συστήματος και των μέτρων ασφαλείας του αρχείου ή της επεξεργασίας. Γνωστοποιεί, δηλαδή, την πολιτική ασφαλείας του, καθώς και κάθε τροποποίησή της. Οφείλει δε να συμμορφώνεται προς κάθε σύσταση και υπόδειξη της Αρχής αναφορικά με την γνωστοποιούμενη πολιτική ασφαλείας, ενώ υπόκειται σε έλεγχο για την διαπίστωση της αποτελεσματικής τήρησης των μέτρων που υπαγορεύει η πολιτική ασφαλείας του.

δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στον τηλεπικοινωνιακό τομέα περιλαμβάνει και η οδ. 2002/58/EK, που ενσωμάτωσε ο Ν. 3471/2006. Επίσης, και οι διατάξεις της οδ. 2006/24/EK, για την διατήρηση δεδομένων που παράγονται ή υποβάλλονται σε επεξεργασία σε συνάρτηση με την παροχή διαθεσίμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών ή δημοσίων δικτύων επικοινωνιών και για την τροποποίηση της οδ. 2002/58/EK. Η έννοια της ασφάλειας ως συνιστώσα της κατοχυρωμένης προστασίας των υποκειμένων υπάρχει, επίσης, ιδίως στις διατάξεις του άρθρ. 19 παρ. 1 στοιχείο (ιε) του Νόμου, που ρητά συμπεριλαμβάνει στις αρμοδιότητες της Αρχής: την άσκηση ανεξάρτητου ελέγχου στο εθνικό τμήμα του Συστήματος Πληροφοριών Σένγκεν²⁸, την άσκηση των αρμοδιοτήτων της εθνικής εποπτικής αρχής που προβλέπεται στο άρθρ. 23 της Σύμβασης ΕΥΡΩΠΟΛ²⁹, των αρμοδιοτήτων της εθνικής εποπτικής αρχής, που προβλέπεται στο άρθρ. 17 της Σύμβασης για τη χρήση της πληροφορικής στον τελωνειακό τομέα³⁰, καθώς και των αρμοδιοτήτων εποπτείας, που προκύπτουν από οποιαδήποτε άλλη διεθνή συμφωνία.

Είναι η στιγμή να δούμε από πιο κοντά την επίπτωση της τρομοκρατίας ως παράγοντα διατάραξης της νοητής ισορροπίας μεταξύ ελευθερίας και ασφάλειας. Η πρώτη καίρια παρατήρηση είναι ότι δεν υπάρχει γενικά αποδεκτός ορισμός της τρομοκρατίας, επειδή δεν έχει ακόμα επιτευχθεί consensus στη διάκριση ανάμεσα στον «τρομοκράτη» και τον «μαχητή της ελευθερίας». Ούτε η Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, του 1977, ούτε η Διεθνής Σύμβαση των ΗΕ για την καταπολέμηση τρομοκρατικών βομβαρδισμών, του 1999, ορίζουν την «τρομοκρατία». Ούτε το Συμβούλιο Ασφαλείας των ΗΕ, μολονότι διατάσσει τιμωρητικές δράσεις εναντίον ύποπτων για τρομοκρατία, έχει υιοθετήσει έναν ορισμό της³¹.

²⁸ Σύμφωνα με το άρθρ. 114 παράγρ. 1 της Σύμβασης Εφαρμογής της Συμφωνίας Σένγκεν (Ν. 2514/1997 ΦΕΚ 140 Α').

²⁹ Ν. 2605/1998 ΦΕΚ 88 Α'.

³⁰ Ν. 2706/1999 ΦΕΚ 77 Α'.

³¹ According to Framework Decision 2002/475/JHA, Article 1, 'terrorism', comprises: "[the threat or act of] seriously intimidating a population, unduly compelling a Government or international organisation to perform or abstain from performing any act, or seriously destabilising or destroying the fundamental political, constitutional, economic or social structures of a country or an international organisation".

Οι τεχνολογικές εξελίξεις έχουν σημαντικότερη επίδραση στις προσπάθειες για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας. Αφενός αναπτύσσονται συνεχώς τα μέσα άμεσης παρακολούθησης και αφετέρου είναι εκρηκτική η αύξηση της επιτήρησης, μέσω πρόσβασης – νόμιμης και παράνομης – σε δημόσια και ιδιωτικά αρχεία των «ιχνών δεδομένων» που τα υποκείμενα αφήνουν κατά τις αναρίθμητες καθημερινές συναλλαγές τους κάθε είδους. Ιδιαίτερα οι βιομετρικές μέθοδοι χρησιμοποιούνται όλο και περισσότερο για αναγνώριση, επαλήθευση και ταυτοποίηση προσώπων. Βιομετρικά δεδομένα δημιουργούνται από φυσικά ή φυσιολογικά χαρακτηριστικά (δακτυλικό αποτύπωμα, ίριδα, σχήμα προσώπου, φωνή) και από επίκτητα χαρακτηριστικά συμπεριφοράς (γραφικός χαρακτήρας, βάδισμα). Επιπλέον έχει αρχίσει η συστηματική αρχειοθέτηση γενετικού υλικού, ακόμη και προσώπων που, απλώς προσάγονται στην αστυνομία αλλά για τα οποία στη συνέχεια δεν προκύπτει οποιαδήποτε ποινική εμπλοκή, όπως στην περίπτωση των προσφευγόντων που δικαιώθηκαν από το ΕΔΔΑ στην υπόθεση κατά του ΗΒ που προαναφέρθηκε³². Συνδυάζοντας και διασυνδέοντας αυτές τις βάσεις δεδομένων μαζί και με άλλες φαινομενικά άσχετες και «αθώες», όπως των πιστωτικών καρτών, των ταξιδιωτικών γραφείων, των επιλογών αναζήτησης στο διαδίκτυο, οι ειδικοί στην εξόρυξη δεδομένων δημιουργούν αφάνταστα λεπτομερείς και πολυεπίπεδες προσωπογραφίες οποιωνδήποτε και οσωνδήποτε υποκειμένων εν αγνοία τους, στις οποίες περιλαμβάνονται και ευαίσθητα δεδομένα τους. Έτσι, η ούτως ή άλλως ασθενής προστασία των προσωπικών δεδομένων εξασθενίζει ακόμα περισσότερο εξαιτίας της αναζήτησης πρόσθετων μέτρων για περισσότερη ασφάλεια. Το άτομο απογυμνώνεται όλο και περισσότερο απέναντι στις εθνικές και τις διεθνείς αρχές καταπολέμησης της τρομοκρατίας αλλά και απέναντι σε ιδιωτικούς φορείς που εμπορεύονται πληροφορίες. Εντούτοις οι προηγμένες αυτές τεχνολογικές εφαρμογές μπορεί να φαίνονται αποτελεσματικές, αλλά στην πράξη οδηγούν αναπόφευκτα σε δράσεις που στρέφονται κατά απαράδεκτο για μια δημοκρατική κοινωνία τρόπο εναντίον μεγάλου αριθμού αθώων ανθρώπων, χωρίς να προσφέρουν το αναμενόμενο αποτέλεσμα. Προσπάθειες να γίνει ταύτιση σπάνιων περιστατικών ή στόχων

³² Βλ. σημ. 25.

μέσα από πολύ μεγάλες ποσότητες δεδομένων είναι μαθηματικά βέβαιο ότι οδηγούν είτε σε υπερβολικά μεγάλο αριθμό «ψευδοθετικών» (αναγνωρίζοντας αθώους σαν να ήταν ένοχοι) ή σε υπερβολικά μικρό αριθμό «ψευδοαρνητικών» (μη αναγνωρίζοντας πραγματικούς ενόχους). Όπως κατέληξε μια έγκυρη μελέτη του Εθνικού Συμβουλίου Έρευνας των ΗΠΑ, η αυτοματοποιημένη ταυτοποίηση τρομοκρατών μέσω της εξόρυξης δεδομένων (ή οποιασδήποτε άλλης γνωστής μεθόδου) δεν είναι ούτε εφικτός ούτε επιθυμητός στόχος για τις προσπάθειες ανάπτυξης της τεχνολογίας³³.

Μερικές φορές η οικονομική ελευθερία διασταυρώνεται απροσδόκητα με την ασφάλεια και μάλιστα με ανάμιξη μη-κρατικών φορέων. Παράδειγμα η υπόθεση της Εταιρίας για την Παγκόσμια Διατραπεζική Τηλεπικοινωνία, γνωστότερη με το αγγλικό ακρωνύμιο SWIFT, νπιδ με έδρα το Βέλγιο, με αντικείμενο εργασιών την διαβίβαση του συνόλου των καθημερινών τραπεζικών και οικονομικών συναλλαγών ανά την υφήλιο. Πριν από τρία χρόνια διαπιστώθηκε ότι η εταιρία αυτή διαβίβαζε στην CIA, στις ΗΠΑ, όλες τις απόρρητες τραπεζικές πληροφορίες του συνόλου των διεθνώς συναλλασσομένων, δηλαδή πολλών εκατομμυρίων ανθρώπων καθημερινά, παραβιάζοντας έτσι τη (βελγική και όχι μόνο) νομοθεσία για την προστασία των προσωπικών δεδομένων και το τραπεζικό απόρρητο, με τη δικαιολογία της καταπολέμησης της τρομοκρατίας³⁴. Τον Ιούνιο 2007, επιτεύχθηκε μια

³³ Βλ. Commissioner for Human Rights “*Protecting the Right to Privacy in the Fight against Terrorism*”, Council of Europe, 4/12/08 και το εκεί αναφερόμενο “*Protecting Individual Privacy in the Struggle Against Terrorists: A Framework for Program Assessment*”, study by the United States’ National Research Council, 2008, Executive Summary, pp. 3-4. Στο κυρίως μέρος της μελέτης αναφέρεται εκτενέστερα ότι: “*Automated terrorist identification is not technically feasible because the notion of an anomalous pattern - in the absence for some well-defined ideas of what might constitute a threatening pattern - is likely to be associated with many more benign activities than terrorist activities. In this situation, the number of false leads is likely to exhaust any reasonable limit on investigative or analytical resources. For these reasons, the desirability of technology development efforts aimed at automated terrorist identification is highly questionable.*” (pp. 78-79).

Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. Appendix H: *Data Mining and Information Fusion*. http://www.nap.edu/catalog.php?record_id=12452.

τελική συμφωνία μεταξύ ΕΕ και ΗΠΑ για την υπόθεση αυτή όσον αφορά τις ευρωπαϊκές συναλλαγές μέσω SWIFT³⁵.

Το ΔΕΚ στην πρόσφατη εξαιρετικά ενδιαφέρουσα απόφαση του στην υπόθεση *Kadi and Al Barakaat*³⁶, εξετάζοντας τη νομιμότητα κοινοτικών πράξεων, σχετικών με την δέσμευση περιουσιακών στοιχείων φυσικών και νομικών προσώπων ύποπτων για χρηματοδότηση τρομοκρατικών ενεργειών, που επιβλήθηκαν με αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας των ΗΕ, έκρινε ως εξής:

- 281 [...] [H] Κοινότητα συνιστά κοινότητα δικαίου, υπό την έννοια ότι ούτε τα κράτη μέλη της ούτε τα θεσμικά της όργανα διαφεύγουν τον έλεγχο της συμφωνίας των πράξεών τους προς τον βασικό καταστατικό χάρτη που αποτελεί η Συνθήκη ΕΚ, καθώς και ότι με την εν λόγω Συνθήκη καθιερώνεται πλήρες σύστημα ενδίκων μέσων και διαδικασιών το οποίο αναθέτει στο Δικαστήριο τον έλεγχο της νομιμότητας των πράξεων των θεσμικών οργάνων (απόφαση της 23^{ης} Απριλίου 1986, *Les Verts* κατά Κοινοβουλίου, 294/83, Συλλογή 1986, σ. 1339, σκέψη 23).
- 282 [...] [M]ια διεθνής συμφωνία δεν μπορεί να θίγει το σύστημα κατανομής αρμοδιοτήτων που καθιερώνουν οι Συνθήκες και, συνακόλουθα, την αυτονομία του κοινοτικού νομικού συστήματος, τον σεβασμό της οποίας εγγυάται το Δικαστήριο δυνάμει του άρθρου 220 ΕΚ, αρμοδιότητα που το ίδιο το Δικαστήριο έχει κρίνει ως αποτελούσα μία από τις βάσεις της Κοινότητας (βλ., υπ' αυτή την έννοια, γνωμοδότηση 1/91, της 14^{ης} Δεκεμβρίου 1991, Συλλογή 1991, σ. I-6079, σκέψεις 35 και 71, και απόφαση της 30ής Μαΐ 2006, C-459/03, Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, Συλλογή 2006, σ. I-4635, σκέψη 123 και την εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 283 Επιπροσθέτως, κατά πάγια νομολογία, τα θεμελιώδη δικαιώματα αποτελούν αναπόσπαστο μέρος των γενικών αρχών του δικαίου, την τήρηση των οποίων διασφαλίζει το Δικαστήριο. Προς τούτο, το Δικαστήριο εμπνέεται από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών και από τα στοιχεία που παρέχουν οι διεθνείς πράξεις περί προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, για τις οποίες έχουν συνεργαστεί ή στις οποίες έχουν προσχωρήσει τα κράτη μέλη. Η ΕΣΔΑ ενέχει, συναφώς, ιδιαίτερη σημασία (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 26^{ης} Ιουνίου 2007, C-305/05, *Ordre des barreaux francophones et germanophone* κ.λπ., Συλλογή 2007, σ. I-5305, σκέψη 29 και την εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

³⁴ Βλ. Article 29 Working Party [of Directive 95/46/EC] Opinion 10/2006 on the processing of personal data by the SWIFT [<http://ec.europa.eu/justice-home/fsi/privacy/index-en.htm>].

³⁵ Βλ. Processing of EU originating Personal Data by US Treasury Department for Counter Terrorism Purposes – ‘SWIFT’. Terrorist Finance Tracking Program – Representations of the US Department of the Treasury OJEU C 166/18.

³⁶ ΔΕΚ (GC) 3.9.2008 δυνεκδικαζόμενες υποθ. C-402/05 P and C-415/05 P, *Yassin Abdullah Kadi and Al Barakaat International Foundation*, παραγ. 281-285.

- 284 Από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει, επίσης, ότι ο σεβασμός των δικαιωμάτων του Ανθρώπου συνιστά προϋπόθεση νομιμότητας των κοινοτικών πράξεων (προαναφερθείσα γνωμοδότηση 2/94, σκέψη 34) και ότι δεν μπορούν να επιτραπούν εντός της Κοινότητας μέτρα ασυμβίβαστα προς τον σεβασμό αυτών (απόφαση της 12^{ης} Ιουνίου 2003, C-112/00, *Schmidberger*, Συλλογή 2003, σ. 15659, σκέψη 73 και την εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 285 Εξ όλων των ανωτέρω στοιχείων προκύπτει ότι οι υποχρεώσεις που επιβάλλει μια διεθνής συμφωνία δεν μπορούν να έχουν ως αποτέλεσμα την προσβολή των συνταγματικών αρχών της Συνθήκης ΕΚ, μεταξύ των οποίων η αρχή ότι όλες οι κοινοτικές πράξεις πρέπει να σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα, δεδομένου ότι ο σεβασμός αυτός αποτελεί προϋπόθεση της νομιμότητάς τους την οποία το Δικαστήριο ελέγχει στο πλαίσιο του πλήρους συστήματος μέσω παραοχής ενδίκου προστασίας που καθιερώνει η Συνθήκη αυτή.

Χωρίς αμφιβολία η κρίση του Δικαστηρίου προσιδιάζει απολύτως και στην προστασία των προσωπικών δεδομένων, όταν αυτά παραβιάζονται για σκοπούς καταπολέμησης της τρομοκρατίας.

Η οδηγία 2006/24/ΕΚ³⁷, ένα κοινοτικό νομοθέτημα στα πρότυπα διακυβέρνησης του προηγούμενου αμερικανού προέδρου, προσφέρει άλλο ένα παράδειγμα ρύθμισης που κάνει τον ευρωπαίο πολίτη ν' αναρωτιέται αν ο νόμος τον προστατεύει ή παραβιάζει την ιδιωτικότητα του και το δικαίωμα του σε ανεμπόδιστη επικοινωνία. Στη γνωμοδότηση του επί της πρότασης της οδηγίας αυτής ο Ευρωπαίος Επόπτης Προσωπικών Δεδομένων τόνισε ότι ένα τέτοιο νομοθετικό μέτρο δεν είναι μόνον απαράδεκτο αλλά παράνομο³⁸.

Είναι, νομίζω, σαφές για τον καλόπιστο παρατηρητή ότι, και στην Ευρώπη, για την προστασία της ιδιωτικότητας ως έκφρασης της ελευθερίας οι κυβερνήσεις αναζητούν πλέον τον ελάχιστο κοινό παρονομαστή. Αρκεί να απαριθμήσει κανείς τα πολυποίκιλα συστήματα επιτήρησης και ελέγχου με τις πολυδύναμες εξεζητημένες βάσεις δεδομένων που έχουν δημιουργηθεί στα

³⁷ Οδηγία 2006/24/ΕΚ of the European Parliament and of the Council of 15 March 2006 on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public electronic communications networks and amending Directive 2002/58/EC. Βλ. Β. Σωτηρόπουλου & Ζ. Ταλίδου «Η προληπτική διατήρηση των τηλεπικοινωνιακών δεδομένων για σκοπούς καταπολέμησης του εγκλήματος» *ΔiMEE* 2006.181 επ. και Γ. Τσόλια «Η διατήρηση και επεξεργασία δεδομένων στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών σύμφωνα με την οδηγία 2006/24/ΕΚ» *ΔiMEE* 2006.347 επ.

³⁸ Η επιλογή της νομικής βάσης της οδ. 2006/24/ΕΚ προσβλήθηκε από την Ιρλανδία ενώπιον του ΔΕΚ (υποθ. C-301/06, απόφ. [GC] της 10.2.2009). Η αίτηση της Ιρλανδίας δεν σχετιζόταν με παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων λόγω παρεμβάσεων της οδηγίας στην άσκηση του προστατευόμενου δικαιώματος. Το ΔΕΚ απέρριψε την αίτηση διότι, αντίθετα με την απόφαση 2004/496 για το PNR, που αφορούσε διαβίβαση προσωπικών δεδομένων για λόγους δημόσιας ασφάλειας, η οδηγία 2006/24 ρυθμίζει τις δραστηριότητες παρόχων υπηρεσιών στα πλαίσια της εσωτερικής αγοράς και δεν άπτεται δραστηριοτήτων δημοσίων αρχών στα πλαίσια επιβολής του δικαίου.

πλαίσια της αστυνομικής και της δικαστικής συνεργασίας και όχι μόνον. Παραθέτω τίτλους στα αγγλικά: *Europol, Eurojust, Eurodac, Schengen Information System (SIS), Visa Information System (VIS), Customs Information Systems (CIS), Συνθήκη Prüm*. Και εκκρεμεί η καθιέρωση της αρχής της «διαθεσιμότητας», σύμφωνα με την οποία οι αρχές ασφαλείας ενός κράτους μέλους αποκτούν προσωπικά δεδομένα από κάθε άλλο κράτος μέλος που τα έχει «διαθέσιμα».

Σε διευρωπαϊκό επίπεδο η υπόθεση που πήρε τις μεγαλύτερες πολιτικές και νομικές διαστάσεις ήταν εκείνη της διαβίβασης προς το αμερικανικό υπουργείο Εθνικής Ασφαλείας, Δ/ση Τελωνείων και Ασφαλείας Συνόρων [CBP] των προσωπικών στοιχείων PNR [Passenger Name Record] των επιβατών αεροπλάνων με προορισμό τις ΗΠΑ. Μετά από μακρές διαπραγματεύσεις η Ε. Επιτροπή, για λογαριασμό της ΕΚ, και οι αμερικανικές αρχές καταλήξανε το 2004 σε συμφωνία. Όμως το ΔΕΚ, κρίνοντας επί αιτήσεων του Κοινοβουλίου κατά της Επιτροπής και του Συμβουλίου, ακύρωσε τις σχετικές αποφάσεις του Συμβουλίου 2004/496/ΕΚ της 17.5.2004 και της Επιτροπής 2004/535/ΕΚ της 14.5.2004³⁹. Το Δικαστήριο δεν εξέτασε την υπόθεση στην ουσία της αλλά αρκέστηκε στον τυπικό λόγο ότι η επίμαχη επεξεργασία αφορά δημόσια ασφάλεια και κυβερνητικές δραστηριότητες στο χώρο του ποινικού δικαίου, δηλαδή τομείς εκτός κοινοτικής αρμοδιότητας. Τον Οκτώβριο 2006 το Συμβούλιο υιοθέτησε μια προσωρινή απόφαση για το PNR, θεμελιωμένη στα άρθρα 24 και 38 της Συνθήκης ΕΕ⁴⁰. Αργότερα, μετά από νέες δύσκολες διαπραγματεύσεις, τον Ιούλιο 2007, επετεύχθησαν οριστικές συμφωνίες μεταξύ ΕΕ και ΗΠΑ για το ζήτημα αυτό⁴¹.

Το PNR, όμως, έμελλε να στοιχειώσει στη ζωή των ευρωπαίων ταξιδιωτών, γιατί μετά τους αμερικανούς ξεκίνησε η προσπάθεια επιβολής του

³⁹ Συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-317/04 και C-318/04, ΔΕΚ 30.5.2006.

⁴⁰ Βλ. Ι. Ιγγλεζάκη «Το ζήτημα της διαβίβασης και επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων των επιβατών αεροπορικών μεταφορών στις ΗΠΑ» *Αρμενόπουλος* 2006. 8 επ.

⁴¹ Agreement between the EU and the USA on the processing and transfer of PNR data by air carriers to the US DHS (2007 PNR Agreement), accompanied by US letter to EU and EU letter to US, OJEU L 204/18-25 of 4.8.2007.

και στις ενδοκοινοτικές αερομεταφορές. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο⁴² αντέδρασε σθεναρά στη σχετική πρόταση της Επιτροπής, διαπιστώνοντας πρωτίστως ότι δεν αποδείχτηκε επαρκώς η ανάγκη για μια τέτοια κοινοτική δράση, ενώ η πρόταση δεν εναρμονίζει τις (ανύπαρκτες άλλωστε) εθνικές ρυθμίσεις αλλά δημιουργεί υποχρέωση θέσπισης ενός νέου συστήματος. Συμμερίζεται επίσης τη γνώμη του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ότι η επεξεργασία δεδομένων PNR είναι θεμιτή μόνον όταν γίνεται σε ατομική βάση. Με τα σημερινά πολιτικά δεδομένα στην Ευρώπη, φαίνεται δύσκολο να υπερισχύσει η αντίσταση σε έναν ακόμη περιορισμό της πληροφορικής ελευθερίας.

Από την ελληνική εμπειρία η υπόθεση που έθεσε εντονότερα το ζήτημα του μέτρου και της ισορροπίας ανάμεσα στα προσωπικά δεδομένα ως έκφραση ελευθερίας και της δημόσιας ασφάλειας, αποσπώντας και το μεγαλύτερο ενδιαφέρον της δημόσιας γνώμης, ήταν η χρήση των συσκευών τηλεπαρακολούθησης της κυκλοφορίας στους αθηναϊκούς δρόμους και για λόγους ασφαλείας και πρόληψης του εγκλήματος. Ας θυμηθούμε τα γεγονότα.

Για την εξυπηρέτηση των αναγκών της κυκλοφορίας, καθώς και την εξασφάλιση της προστασίας των προσώπων κατά την διάρκεια των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας το 2004, η Αρχή Προστασίας έκανε δεκτό το αίτημα της Ελληνικής Αστυνομίας⁴³ για την λειτουργία από 1.7.2004 έως 4.10.2004, συστήματος κλειστού κυκλώματος τηλεοράσεως (CCTV), στο πλαίσιο του συστήματος C4I και το οποίο αποτελείται από εικονολήπτες τοποθετημένους σε διάφορα σημεία στο οδικό δίκτυο του Νομού Αττικής. Στη συνέχεια η Αρχή επέτρεψε την παράταση της λειτουργίας των εικονοληπτών της Ελληνικής Αστυνομίας για χρονικό διάστημα έξι ακόμη μηνών (από 25.11.2004 έως 24.5.2005)⁴⁴ προς το σκοπό και μόνον της διαχείρισεως της κυκλοφορίας των οχημάτων, απαγόρευσε δε την χρήση του και την αξιοποίηση των δεδομένων που συλλέγονται μέσω του ανωτέρω

⁴² European Parliament resolution of 20 November 2008 on the proposal for a Council framework decision on the use of Passenger Name Record (PNR) for law enforcement purposes.

⁴³ ΑΠΔΠΧ 28/6.4.2004

⁴⁴ Με την 63/18.11.2004 απόφαση της.

κυκλώματος, για οποιονδήποτε άλλον λόγο. Αργότερα υποβλήθηκε και νέα αίτηση της Ελληνικής Αστυνομίας που έγινε εν μέρει δεκτή και επέτρεψε την παράταση της λειτουργίας του συστήματος έως τις 24.5.2006 μόνον προς εξυπηρέτηση του σκοπού διαχείρισης της κυκλοφορίας των οχημάτων σε οδικούς άξονες μεγάλης κυκλοφορίας ενώ απερρίφθη το αίτημα για επέκταση της χρησιμοποίησής του συστήματος και για άλλους σκοπούς. Η Απόφαση αυτή της Αρχής και συναφείς μεταγενέστερες που επέβαλαν κυρώσεις για την παραβίαση της⁴⁵, προκάλεσε την άσκηση αιτήσεων ακυρώσεως από τον Υπουργό Δημόσιας Τάξης οι οποίες συζητήθηκαν στην ολομέλεια του Συμβουλίου της Επικρατείας τον Ιανουάριο 2007, για να ξανασυζητηθούν στο ίδιο δικαστήριο ένα χρόνο αργότερα. Η απόφαση δημοσιεύτηκε πρόσφατα και έκρινε την δίκη καταργημένη⁴⁶. Δεν έχει ακόμα καθαρογραφεί και το περιεχόμενο της δεν μας είναι γνωστό⁴⁷.

Στο διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ των δύο συζητήσεων των επίδικων αιτήσεων ακυρώσεως, η Ελληνική Αστυνομία, προκειμένου να παρακάμψει την Αρχή και το Συμβούλιο Επικρατείας⁴⁸, προσέφυγε στον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου ο οποίος, ενόψει της επετείου της 17 Νοεμβρίου 2007, γνωμοδότησε⁴⁹ ότι είναι επιτρεπτή η χρήση των καμερών κατά τη διάρκεια συγκεντρώσεων και πορειών για «τη βεβαίωση των τελούμενων αυτοφώρων εγκλημάτων (και) τον εντοπισμό των δραστών»,

⁴⁵ Αποφάσεις αριθ. 58/02.08.2005, 39/06.07.2006 και 57/27.09.2006.

⁴⁶ ΟΛΣΤΕ 1661/2009.

⁴⁷ Εξαίτιας της εκ νέου εισαγωγής των ανωτέρω αιτήσεων ακυρώσεως προς συζήτηση, ετέθη το ζήτημα αν, από τη δημοσίευση του άρθρου 8 του Ν. 3625/2007, η δίκη θα μπορούσε να θεωρηθεί καταργημένη, σύμφωνα με το άρθρο 32 § 2 του Π.Δ. 18/1989. Σχετικά θα πρέπει να σημειωθεί, ότι η απόρριψη από την Αρχή Προστασίας, με την υπ' αριθμόν 58/2005 απόφασή της, του αιτήματος χρησιμοποίησής του συστήματος κλειστού κυκλώματος τηλεοράσεως και για άλλους σκοπούς πέραν της διαχείρισης της κυκλοφορίας σαφώς δεν έχει περιορισμένη χρονική ισχύ αλλά περιέχει απαγόρευση στο διηνεκές. Περαιτέρω δεν είναι ορθή η εκδοχή ότι με το άρθρο 8 του Ν. 3625/2007 (ως προς την συνταγματικότητα του οποίου υπάρχουν επιφυλάξεις), η χρησιμοποίηση του επίδικου συστήματος κλειστού κυκλώματος τηλεοράσεως και η επεξεργασία των συλλεγομένων μέσω αυτού δεδομένων ρυθμίζεται για το μέλλον από τις σχετικές διατάξεις του νόμου, άρα παύει από τη δημοσίευσή του η ισχύς της υπ' αριθμόν 58/2005 απόφασης της Αρχής, καθώς η εν λόγω απόφαση της Αρχής δεν αφορά τη χρήση του επίδικου συστήματος στο πλαίσιο της ασκήσεως αρμοδιοτήτων των δικαστικών και εισαγγελικών αρχών, αλλά τη χρήση αυτού από τις αστυνομικές αρχές.

⁴⁸ Το οποίο με την υπ' αριθμόν 414/2006 απόφαση της Επιτροπής Αναστολών απέρριψε το αίτημα για την προσωρινή χρήση του συστήματος κλειστού κυκλώματος τηλεοράσεως για λόγους άλλους πλην της διαχείρισης της κυκλοφορίας.

⁴⁹ Γνμδ. ΕισΑΠ [Γ. Σανιδά] 14/30.10.07.

αγνοώντας πλήρως την εκκρεμοδικία των επίδικων αιτήσεων ακυρώσεως ενώπιον της Ολομέλειας του Συμβουλίου Επικρατείας και την προηγούμενη απόφαση της Επιτροπής Αναστολών του ίδιου δικαστηρίου⁵⁰. Έτσι, η Ελληνική Αστυνομία παρακολούθησε με κάμερες τις συγκεντρώσεις και την πορεία για την επέτειο της εξέγερσης του Πολυτεχνείου, χωρίς προηγουμένως να ζητήσει την άδεια της Αρχής.

Στη συνέχεια, ο Υπουργός Δικαιοσύνης εισήγαγε τροπολογία η οποία αποτέλεσε το άρθρο 8 του Ν. 3625/2007, περιορίζοντας το πεδίο εφαρμογής του Ν. 2472/1997 με την αφαίρεση από την Αρχή της αρμοδιότητας χορήγησης άδειας για τις κάμερες, δηλαδή έκδοσης των σχετικών διοικητικών πράξεων και καθιστώντας προς τούτο αρμόδιους τους εισαγγελείς.

Η νέα νομοθετική ρύθμιση θέτει μείζονα ζητήματα συνταγματικότητας. Με την αναθεώρηση του 2001 το Σύνταγμα κατοχύρωσε στο άρθρο 9Α ρητώς την προστασία των προσωπικών δεδομένων και την ανέθεσε σε ειδική Ανεξάρτητη Αρχή, την ΑΠΔΠΧ. Η Αρχή, με αποφάσεις της που έχουν χαρακτήρα εκτελεστών διοικητικών πράξεων, καθορίζει την έκταση και τους όρους προστασίας των προσωπικών δεδομένων. Η αρμοδιότητα αυτή της Αρχής, σύμφωνα με τα άρθρα 9Α και 101Α του Συντάγματος είναι αποκλειστική και η επιφύλαξη υπέρ του νόμου δεν μπορεί να την αφαιρέσει ή να τη μειώσει γιατί έτσι θα καθιστούσε ουσιαστικά ανενεργή τη συνταγματική προστασία των προσωπικών δεδομένων, ανέλεγκτη την αστυνομία και την εισαγγελία, ενώ θα άφηνε το υποκείμενο ουσιαστικά ανυπεράσπιστο. Η εκ των υστέρων αφαίρεση με νομοθετική πράξη από τον πυρήνα της κύριας αρμοδιότητας συνταγματικά κατοχυρωμένης ανεξάρτητης διοικητικής αρχής ορισμένης υπόθεσης, θέτοντας συνεπώς σε κίνδυνο τη δυνατότητα πραγμάτωσης της κατά συνταγματική επιταγή αποστολής της, έχει ως αποτέλεσμα η κρίσιμη νομοθετική πράξη να αντιβαίνει στην εν λόγω συνταγματική διάταξη, που καθορίζει το σκοπό της αρχής. Υπό την έννοια

⁵⁰ Κριτική της γνωμοδότησης βλ., αντί άλλων, Στ. Μαθθία «Δικαστική λειτουργία και Ανεξάρτητες Αρχές» σε Ν. Φραγκάκη (επιμ.) *Οι Ανεξάρτητες Αρχές στη Σύγχρονη Δημοκρατία*, ΕΚΕΜΕ/εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλα 2008, σ. 109 επ., Β. Τζέμου «Οι κάμερες στους δρόμους υπό το φως της απόφασης 58/2005 της Αρχής Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων» *ΔτΑ* 39 [2008] 913-923 (με κριτική και της απόφασης της Αρχής) και Ε. Φυτράκη «Το βλέμμα του ελέγχου στο δημόσιο χώρο» *ΔτΑ* 39 [2008] 926-937.

αυτή, το ρυθμιστικό περιεχόμενο της διάταξης του άρθρου 8 του Ν. 3625/2007 σαφώς προσκρούει στη διάταξη του άρθρου 9Α του Συντάγματος, καθόσον επιχειρεί να αφαιρέσει από την Αρχή Προστασίας τμήμα της κύριας αρμοδιότητάς της, η οποία είναι – κατά τη διάταξη αυτή – η προστασία του ατόμου από κάθε επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που το αφορούν. Ας σημειωθεί ότι, παρ' όλο που οι σκέψεις του προοιμίου της Οδηγίας 95/46/ΕΚ ορίζουν ότι οι διατάξεις της Οδηγίας αυτής δεν εφαρμόζονται στην επεξεργασία δεδομένων που αφορούν τους τομείς της δημόσιας ασφάλειας, της εθνικής άμυνας και της ασφάλειας του κράτους, στην ελληνική έννομη τάξη μετά τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001 οι τομείς αυτοί υπάγονται στην αρμοδιότητα της Αρχής Προστασίας απευθείας από τη διάταξη του άρθρου 9Α του Συντάγματος. Αυτό καταδεικνύεται – πέραν των άλλων επιχειρημάτων – και από το γεγονός ότι ο Ν. 2472/1997, ως εκτελεστικός νόμος του Συντάγματος, περιλαμβάνει ρητές διατάξεις, που αφορούν την άσκηση των αρμοδιοτήτων της Αρχής Προστασίας στους ως άνω τομείς, τις οποίες ο Ν. 3625/2007 δεν κατέργησε ρητά, καθώς κάτι τέτοιο θα αντέβαινε προφανώς στις επιταγές του άρθρου 9Α του Συντάγματος⁵¹.

Πέρα όμως από την αντίθεση της νέας διάταξης προς τα άρθρα 9Α, 101Α και 102 Σ, με αυτή περιορίζεται ταυτόχρονα η άσκηση και άλλων ατομικών δικαιωμάτων, πλήττεται δηλαδή το δικαίωμα του συνέρχεσθαι (άρθρο 11 Σ), το δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας (άρθρο 5 § 1 Σ) και το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή (άρθρο 9 § 1 Σ), παραβιάζοντας σε κάθε περίπτωση την αρχή της αναλογικότητας (άρθρο 25 § 1 Σ), καθώς επιτρέπεται η προληπτική παρακολούθηση και καταγραφή των δημόσιων συναθροίσεων και δημιουργούνται κίνδυνοι για την προστασία της προσωπικότητας από την ανέλεγκτη κατάχρηση των δυνατοτήτων του συστήματος κλειστού κυκλώματος τηλεόρασης. Περαιτέρω, το ρυθμιστικό περιεχόμενο της διάταξης του άρθρ. 8 του Ν. 3625/2007 προσκρούει μάλλον

⁵¹ Τέτοιες είναι για παράδειγμα η διάταξη του άρθρου 19 §1 στοιχείο (η´) και του άρθρου 19 § 4 του Ν. 2472/1997. Υπάρχει πάντως και η αντίληψη ότι οι εθνικές διατάξεις που ενσωματώνουν την Οδηγία 95/46/ΕΚ πρέπει να περιορίζονται στο κοινοτικό πεδίο, δηλαδή εκείνο της εσωτερικής αγοράς, χωρίς να έχουν ανάμειξη στο χώρο της Ελευθερίας, της Δικαιοσύνης και της Ασφάλειας. Τη μη εξαίρεση από τις ρυθμιστικές αρμοδιότητες της Αρχής της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που αφορά τη δημόσια ασφάλεια, την εθνική άμυνα και τις δραστηριότητες σε τομείς του ποινικού δικαίου ρητά δέχεται και η προς την Ολομέλεια του ΣτΕ εισήγηση (παραγρ. 9, σ. 17).

και στη διάταξη του άρθρ. 95 παρ. 1 περ. (α΄) Σ, καθόσον αφαιρεί κατ' αποτέλεσμα από το Συμβούλιο της Επικρατείας τμήμα της ακυρωτικής του αρμοδιότητας.

Εξάλλου, η Αρχή Προστασίας – ως έχουσα κατά το άρθρο 15 του Ν. 2472/1997 αποστολή την εποπτεία της εφαρμογής του νόμου αυτού και άλλων ρυθμίσεων για την προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα – εφαρμόζει κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων της σε επεξεργασίες που αφορούν τους τομείς της δημόσιας ασφάλειας, της εθνικής άμυνας, της ασφάλειας του κράτους – εφόσον δεν εφαρμόζονται εκεί οι διατάξεις της Οδηγίας 95/46/EK – τις διατάξεις της Σύμβασης 108 του Συμβουλίου της Ευρώπης (που η Ελλάδα έχει υπογράψει και επικυρώσει), οι οποίες περιέχουν ανάλογες εγγυήσεις για την προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, με εκείνες που προβλέπουν οι διατάξεις της Οδηγίας 95/46/EK. Υπό την έννοια αυτή, η διάταξη του άρθρου 8 του Ν. 3625/2007 σαφώς αντιβαίνει στις επιταγές και εγγυήσεις της ΕΣΔΑ, όπως αυτές προκύπτουν από τη νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, καθώς και από τα σχετικά ερμηνευτικά των διατάξεων της ΕΣΔΑ κείμενα του Συμβουλίου της Ευρώπης – και ιδίως από την πρόσφατη γνώμη της Επιτροπής της Βενετίας *για τη βιντεοεπιτήρηση σε δημόσιους χώρους από τις δημόσιες αρχές και την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου*⁵².

Θα πρέπει, επίσης, να επισημανθεί ότι με την επίμαχη διάταξη του Ν. 3625/2007 προστίθεται νέο εδάφιο στην περίπτωση β΄ του άρθρου 2 του Ν. 2472/1997, σύμφωνα με το οποίο «ειδικά για τα σχετικά με ποινικές διώξεις ή καταδίκες [ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα] δύναται να επιτραπεί η δημοσιοποίηση μόνο από την εισαγγελική αρχή για τα αδικήματα που αναφέρονται στο [νέο] εδάφιο β΄ της παραγρ. 2 του άρθρου 3 [Ν. 2472/1997] με διάταξη του αρμόδιου Εισαγγελέα Πρωτοδικών ή του Εισαγγελέα Εφετών, εάν η υπόθεση εκκρεμεί στο Εφετείο. [...]». Με άλλα λόγια, με απλή εισαγγελική διάταξη αίρεται η συνταγματική προστασία των ευαίσθητων

⁵² Βλ. COMMISSION EUROPÉENNE POUR LA DÉMOCRATIE PAR LE DROIT (COMMISSION DE VENISE), *Avis sur la vidéosurveillance dans les lieux publics par les autorités publiques et la protection des droits de l'homme*, adopté par la Commission de Venise lors de sa 70e session plénière (Venise, 16-17 mars 2007).

προσωπικών δεδομένων υποκειμένων που δεν έχουν καταδικαστεί τελεσιδικώς, δηλαδή για τα πρόσωπα αυτά παύει να υπάρχει το τεκμήριο αθωότητας!

Η αίτηση ακυρώσεως του Υπουργού Δημοσίας Τάξης έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, κυρίως διότι ο αιτών θεωρεί ότι το αγαθό της δημόσιας τάξης και ασφάλειας υπερέχει καταφανώς της προστασίας των δεδομένων. Ο Υπουργός «ιεραρχεί» τα αγαθά, προτάσσοντας εκείνο της δημόσιας ασφάλειας από το της προσωπικής ελευθερίας και καλεί το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο να προβεί σε ταξινόμηση κατά προτεραιότητα των δικαιωμάτων, προβάλλοντας την υπεροχή της δημόσιας ασφάλειας και της αστυνομικής προστασίας της ανθρώπινης ζωής έναντι της προστασίας των προσωπικών δεδομένων. Η εισηγήση που αναπτύχθηκε ενώπιον της Ολομέλειας από τη Σύμβουλο Ειρ. Σαρπ είναι κατηγορηματική στην απόκρουση του σχετικού λόγου ως αβάσιμου: *«Δεν υφίσταται εκ προοιμίου ιεραρχική σχέση μεταξύ δικαιωμάτων ή και άλλων συνταγματικών έννομων αγαθών, οι δε τυχόν συγκρούσεις [μεταξύ τους] δεν επιλύονται με την επιλογή του ενός ή του άλλου ως εκ των προτέρων υπερέτερου...»* (παραγρ. 21, σ. 34).

Εξετάσαμε ως τώρα περιπτώσεις που η προσβολή της ιδιωτικής σφαίρας προέρχεται από το κράτος και τα όργανα του. Η πληροφορική ελευθερία του προσώπου κινδυνεύει όμως και από μη δημόσιου χαρακτήρα προσβολές με ποικίλη αφετηρία, ανάλογα με το αν ο προσβολέας είναι φυσικό πρόσωπο ή οργανωμένος φορέας. Οι τεχνικές «εξόρυξης δεδομένων» (data mining) εξελίσσονται συνεχώς και είναι όλο και πιο δύσκολο να τις εντοπίσει κανείς και να τις αποφύγει⁵³. Η ιδιωτική ανάμιξη στο χώρο της δημόσιας ασφάλειας γίνεται επίσης ολοένα και πιο απειλητική για τον αμέριμνο ιδιώτη. Ποικιλώνυμοι «ιδιωτικοί» φρουροί, αστυνομικοί, αλλού και ολόκληροι στρατοί, κυκλοφορούν παντού, ενώ ιδιωτικές επιχειρήσεις θεωρούν δικαίωμα τους να θεσπίζουν μέτρα ασφαλείας της επιλογής τους.

⁵³ Βλ. Ν. Φραγκάκη «Modern Forms of Violation of the Right to Privacy (with emphasis to Targeted Intrusions)» (ομιλία στο Συνέδριο των Ευρωπαϊκών Εθνικών Επιτροπών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου) σε Εθνικής Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου Έκθεση 2006, Εθνικό Τυπογραφείο 2007, σ. 429-436.

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση που αντιμετώπισε πρόσφατα η Αρχή Προστασίας: Η εταιρεία “FORD MOTOR ΕΛΛΑΣ ΑΕΒΕ” κρίνει σκόπιμο για την προστασία της ασφάλειας της εταιρείας και των εργαζομένων, να ελέγχεται η αστυνομική ταυτότητα, ή το διαβατήριο των επισκεπτών, κατά την είσοδο τους στην εταιρεία για να εξακριβώσει το αληθές των στοιχείων τους. Κατά την επίδειξη της αστυνομικής ταυτότητας, ή του διαβατηρίου του επισκέπτη, ο εντεταλμένος υπάλληλος ασφαλείας σημειώνει στο ημερήσιο δελτίο επισκέψεων της εταιρείας, το όνομα και το επώνυμο του επισκέπτη, καθώς και τον αριθμό της αστυνομικής του ταυτότητας ή του διαβατηρίου. Πρέπει να σημειωθεί ότι το ημερήσιο δελτίο επισκέψεων (σε έγγραφη μορφή) φυλάσσεται στο αρχείο της εταιρείας και (...) καταστρέφεται μετά την πάροδο 6 μηνών. (...)».

Η Αρχή Προστασίας, με την απόφαση της⁵⁴, έκρινε ότι η καταγραφή των στοιχείων ταυτότητας κάθε προσώπου, που – με οποιαδήποτε ιδιότητα – επισκέπτεται την έδρα μιας εταιρείας αντιβαίνει στις διατάξεις του άρθρου 4 παρ. 1 του Ν. 2472/1997, καθόσον η συλλογή και περαιτέρω επεξεργασία των δεδομένων ταυτότητας των ενδιαφερομένων προσώπων, καθώς και η σύσταση και λειτουργία του σχετικού αρχείου, δεν συνάδουν με την αρχή της αναλογικότητας των δεδομένων σε σχέση με τον προβαλλόμενο στην κρινόμενη υπόθεση σκοπό επεξεργασίας. Και τούτο, διότι, καταρχάς, οι συγκεκριμένες κτιριακές εγκαταστάσεις αποτελούν τμήματα ιδιωτικών εμπορικών επιχειρήσεων εκ της φύσεώς τους προσιτά σε ευρύ κοινό και, συνεπώς, η κρινόμενη πρακτική είναι απρόσφορη για την εκπλήρωση του προβαλλόμενου από την εν λόγω εταιρεία σκοπού επεξεργασίας. Σύμφωνα με την απόφαση της Αρχής, η Ελληνική Δημοκρατία, ως χώρα, ουδόλως αντιμετωπίζει γενικευμένο πρόβλημα τρομοκρατικών επιθέσεων, που θα μπορούσε να δικαιολογήσει, ενδεχομένως, τέτοιου είδους πρακτικές επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Συνεπώς, μόνο μετά από την επίκληση συγκεκριμένου περιστατικού εξαιρετικού χαρακτήρα, ικανού να δικαιολογήσει την προσωρινή χρήση αυτού του μέτρου, οποιαδήποτε εμπορική εταιρεία θα μπορούσε ενδεχομένως να προβεί σε σύσταση και λειτουργία του αρχείου αυτού για περιορισμένο χρονικό διάστημα.

⁵⁴ ΑΠΔΠΧ 40/2008.

Υποπτεύομαι ότι οι περιπτώσεις ιδιωτών που θεωρούν, όπως η θυγατρική της αμερικάνικης εταιρίας (που, τουλάχιστον, απευθύνθηκε αυτοβούλως στην Αρχή Προστασίας) ότι μπορούν «να πάρουν την ασφάλεια τους στα χέρια τους», με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, είναι πολλές και δεν τολμώ ν' ανοίξω αυτό το ζήτημα που συνδέεται στενά με τις πραγματικές συνθήκες αστυνόμευσης και ασφάλειας στη χώρα μας. Μου δίνει όμως λαβή για να σας καλέσω να οδηγηθούμε σε μερικές καταληκτικές σκέψεις.

Στις μέρες μας δεν νοείται η ιδιωτικότητα ερήμην της βίωσής της από το υποκείμενό της – η ιδιωτικότητα έχει έναν πυρήνα που οφείλει να παραμείνει, ό,τι κι αν συμβεί, στην εξουσία του ατόμου, στοιχείο συστατικό της προσωπικής του ελευθερίας.

Η ουσία της ιδιωτικότητας δεν άλλαξε μέσα στο χρόνο, έχουν αλλάξει όμως σήμερα οι τεχνικές δυνατότητες παραβίασής της. Στην ψηφιακή εποχή δεν είναι απλώς εύκολη η συλλογή της πληροφορίας, αλλά και η μεταφορά της στο χώρο σε μηδαμινό χρόνο και ο συνδυασμός της με άλλα δεδομένα για τη δημιουργία νέων πληροφοριών για το άτομο. Η δυνατότητα των ηλεκτρονικών υπολογιστών να αποθηκεύουν, να επεξεργάζονται, να ανταλλάσσουν και να συνδυάζουν πληροφορίες αυξάνεται ακατάπαυστα. Άπειρες πληροφορίες για την προσωπικότητα και τη δράση ενός ανθρώπου, από τις πιο δημόσιες μέχρι τις πιο εμπιστευτικές, μπορούν να συνδυαστούν, προκειμένου να σχηματιστεί το «ψηφιακό μωσαϊκό του ανθρώπινου προσώπου». Δυσωίωνα προοπτική, την οποία ενισχύουν οι επιστημονικές και τεχνολογικές εξελίξεις σε τέσσερα, τουλάχιστον, κρίσιμα πεδία:

- στις επικοινωνίες,
- στη γενετική,
- στις βιομετρικές μεθόδους ταυτοποίησης των προσώπων και
- στα τεχνικά μέσα επιτήρησης και παρακολούθησης της ανθρώπινης δράσης.

Και τα τέσσερα πεδία διακυβεύουν και φαλκιδεύουν την ελευθερία μας με την επίκληση της δημόσιας ασφάλειας. Με το πέρασμα του χρόνου – καθημερινά – η κατάσταση θα γίνεται ζοφερότερη. Αν οι πολίτες δεν αφυπνισθούμε, αν δεν οικοδομηθεί ξανά, με την εκπαίδευση όλων, η εμπιστοσύνη στον δημόσιο

χώρο και δεν περισταλεί η διάχυτη και τεχνηέντως τροφοδοτούμενη φοβία για τους κινδύνους που μας απειλούν από παντού, η ζωή μας θα γίνει πραγματικά αβίωτη.

Το κράτος-φορέας εξουσίας στηριζόταν άλλοτε στην κυριαρχία που τότε του ανήκε αποκλειστικά, κάτι που δεν συμβαίνει πια. Βιώνουμε ένα νέο σύστημα – άτυπης σε μεγάλο βαθμό – κατανομής ισχύος, με την κρατική κυριαρχία να διεθνοποιείται ιδιωτικοποιούμενη, ενώ η πολιτική εκφυλίζεται στα χέρια των πολιτικών. Σ' αυτές τις συνθήκες η μετατόπιση των ορίων δημόσιου και ιδιωτικού εξελίσσεται σε κινούμενη άμμο. Καθώς βυθιζόμαστε στην κοινωνία της διακινδύνευσης εντείνεται η παρουσία των μηχανισμών διαχείρισης κινδύνων, δηλαδή κρίσεων, που με τη σειρά τους ξεφεύγουν από τα κρατικά πλαίσια για να περιέλθουν σ' ένα διεθνές σύστημα στο οποίο τα κράτη τείνουν να μην είναι τα κύρια υποκείμενα, αφού η πρωτοκαθεδρία γλιστράει σε ιδιωτικού χαρακτήρα απολιτικές οντότητες.

Είμαστε, λοιπόν, το υποκείμενο της πληροφορίας και το αντικείμενο της επιτήρησης. Μεταβαλλόμαστε ταχύτατα σε «κοινωνία της παρακολούθησης» - κινδυνεύουμε να «υπνοβατούμε μέσα σε μια κοινωνία της παρακολούθησης», κατά την παραστατική διατύπωση του βρετανού επιτρόπου προσωπικών δεδομένων Richard Thomas το 2006⁵⁵. Είτε μιλάμε για τις κάμερες στους δημόσιους χώρους είτε για τη συλλογή δεδομένων ηλεκτρονικών επικοινωνιών ή βιομετρικών δεδομένων, κοινό χαρακτηριστικό τους είναι η τάση *κατασκευής μιας συλλογικής ενοχής*, που δεν αφορά μόνο συγκεκριμένα πρόσωπα αλλά και ολόκληρες κατηγορίες πολιτών με βάση χαρακτηριστικά που συχνά προκύπτουν από αυτοματοποιημένες, μηχανικές επεξεργασίες ηλεκτρονικών υπολογιστών⁵⁶. Η επίκληση μιας γενικής και απροσδιόριστης απειλής δεν αρκεί από μόνη της για να δικαιολογήσει μέτρα μαζικής επιτήρησης που αντιβαίνουν κατάφωρα σε θεμελιώδεις αρχές, όπως η αρχή της αναλογικότητας. Δεν τίθεται επομένως ζήτημα παραίτησης από την

⁵⁵ Βλ: *Report on the Surveillance Society*, September 2006, www.ico.gov.uk.

⁵⁶ Βλ. Commissioner for Human Rights “*Protecting the Right to Privacy in the Fight against Terrorism*”, Council of Europe, 4/12/08.

ελευθερία ή απενεργοποίησής της υπέρ της ασφάλειας. Η ασφάλεια είναι νοητή – και θεμιτή – πάντα στα πλαίσια της ελευθερίας και με παράλληλη άκαμπτη προστασία της τελευταίας. Και φυσικά δεν είναι απάντηση η κυνική και ανόητη αποστροφή ότι «αυτοί που δεν έχουν τίποτα να κρύψουν δεν έχουν τίποτα να φοβηθούν».

Όπως το διατυπώσαμε από την αρχή αυτής της περιδιάβασης, το ζητούμενο είναι η επίτευξη της ασφάλειας όχι σε βάρος της ελευθερίας αλλά μέσα στο πλαίσιο της ελευθερίας. Αν όμως καταλήγουμε – χωρίς αυτό να είναι αναγκαίο – στο δίλημμα *ελευθερία ή ασφάλεια*, η απάντηση είναι, ανεπιφύλακτα, *ελευθερία*.

Ολοκληρώνοντας αυτή την αναζήτηση μέτρου, ας θυμηθούμε τα λόγια του Γιώργου Σεφέρη στη Στοκχόλμη, τη μέρα της απονομής του βραβείου Νομπέλ, το μακρινό 1963⁵⁷:

«Στην αρχαία τραγωδία, την οργανωμένη με τόση ακρίβεια, ο άνθρωπος που ξεπερνά το μέτρο, πρέπει να τιμωρηθεί από τις Ερινύες. Ο ίδιος νόμος ισχύει και όταν ακόμη πρόκειται για φυσικά φαινόμενα: “Ήλιος ουχ υπερβήσεται μέτρα” λέει ο Ηράκλειτος “ει δε μη, Ερινύες μιν Δίκης επίκουροι εξευρήσουσιν”. [...]

Σ’ αυτό τον κόσμο, που ολοένα στενεύει, ο καθένας μας χρειάζεται όλους τους άλλους. Πρέπει ν’ αναζητήσουμε τον άνθρωπο, όπου και να βρίσκεται.

Όταν, στο δρόμο της Θήβας, ο Οιδίπους συνάντησε τη Σφίγγα, κι αυτή του έθεσε το αίνιγμά της, η απόκρισή του ήταν: ο άνθρωπος. Τούτη η απλή λέξη χάλασε το τέρας. Έχουμε πολλά τέρατα να καταστρέψουμε. Ας συλλογιστούμε την απόκριση του Οιδίποδα.»

⁵⁷ *Δοκιμές*, 2^{ος} τ., Ίκαρος 1984 σ. 159 και 161.